

Dési Huber István:

Tanulmány a negyedik rend művészetéről

Hovatovább másfél száz éve annak, hogy a negyedik rend, mint határozott társadalmi osztály megjelent a történelemben. Előbb a gazdasági, majd a politikai síkon jelentkezett, felépítette világnézetét s egy új eszisztéma keretében a természet, társadalom, szellem összes területeire kiterjesztette szemléletét.

Fejlődési vonalát küzdelmes élete, változó lehetőségei, növekedésének szaggatott ritmusa határozta meg. Formái, amiket sokszor a szükség alakított ki, egyes esetekben már magas színvonalúak, korszerűek,

A munkás mint téma

már jó ideje szerepel a művészetben. Eleinte inkább mint furcsaság, mint egy távoli világ különös hírnöke jelent meg, kicsit jámboran, esetlenül, nehézkesen. Lefestették a műhelyben, szűk otthonában, életének apró tárgyai közt, de mindig csak mint látványt, mint érdekességet. Aztán közelebb került a művészethez. Művészek bukkantak fel, akik maguk is munkássorsból jöttek és nem felejtették el származásukat. Hangjuk érdes volt és komoly: „A művészetben engem az emberi érdek, mondotta egyikük (Millet). Az élet vidám oldala nem az enyém, nem tudom merre van, rohasam láttam. A szántóföldek közepén kapálnak, ásnak emberek. Egyik-másik időnként kiegyenesíti derekát, megtörli homlokát kezeféjével. „Arcod verejtékével keresed meg kenyered.“ Ez volna a vidám, bohó munka, amit egyesek el akarnak hitetni velünk? De az igazi emberiséget, a nagy költészetet én mégis csak itt látom.“ Úgy is festette le őket, a munka súlya alatt: sommásan, egyszerűen.

Később, talán az ipari fejlődés következtében, talán csak a dolgok nyomása alatt, megváltozott a munkás ábrázata a művészetben s *Meunier* szobraiban mint az élet új hőse lép elé. Nyugalom és erő, úgy hiszem, ez jellemzi a legjobban alakjait. Egy kikötőmunkás, bányászok munkaközében, egy halász, amint kiált. Nem személyek: típusok, névtelen valakik, egy új osztály pionírjai. Vele le is zárul a munkás ilyen ábrázolása: ami utána jön, már más természetű. Még feltűnik egy pillanatra s úgy hangzik, mint egy szenvedélyes vallomás *Van Gogh* egyik-másik képén. „Olyan művészetet akarok csinálni, amelyik egészen az Övék“, mondja egyik levelében és megfesti a győrat, hátul a vörös nappal, de mindez már csak epizód, ami felbukkan, eltűnik a modern művészet forradalmának nagy hullámverésében.

A munkásság élete egyre tisztább formákat ölt s már egész tudatosan maga lát hozzá, hogy kialakítsa művészetét. Ezt a művészetet próbálom már nyomom követni születésének különböző fázisaiban. A feladat nehéz: kísérletek és próbálkozások, szándékok és elképzelések bozótja borítja az utat, amin haladnunk kell. A mult roncsai s a jelen elvetélt reményei lépten-nyomon eltakarják előttünk a kilátást. A kiállítások is tele vannak ellentmondó törekvésekkel és mindegyike a csálhatatlanság igényével lép fel.

A közvetlen lökést is egy ilyen kiállítás adta meg ehhez az íráshoz. Arról a kiállításról beszélek, amelyet

a szocialista képzőművészek

rendezték a MOSZ székházában október havában és egy másikról, amit ugyanabban és ugyanott tartottak februárban. Céloom mégsem működésük ismertetése vagy bírálata, hanem *mindama problémák és kérdések megvizsgálása*, amelyek egyrészt az ő alkotásaik, másrészt mások munkái nyomán felvetődtek.

más esetekben még a kezdet bizonytalan tapogatózásainál tartanak.

Mint a fejlődő szervezetek általában, sűrűn vált alakot; elindul, belekezd, megtorpan, félbehagy, majd újra nekilendül, ahogy a külső nyomás és belső feszültsége kényszeríti. Politikai tudományokban, filozófiában, irodalomban már túl van a kezdet nehézségein és határozott eredményekre hivatkozhatik. Költészetében, mind a politikai, mind a lírai, hasonló helyzetben van. Talán képzőművészetében a legkialakultaltnabb.

Mint az alakulásban levő dolgoknál általában, itt is sok a kényes pont és nagy a súrlódási felület; különböző nézetek, meggyőződések, hiedelmek és vakhitek keresztezik egymást. Maga a vizsgálat tárgyává tett folyamat is komplikált természetű. A művész csak értelemmel nem lehet áttekinteni, néha egy pillanat megérzése többet mond, mint órákig tartó értekezések; de a megérzés nagyon szubjektív dolog, emberenként, sokszor esetenként változik, ezért ezt nem fogadjatjuk el csálhatatlannak. Amit tehetünk, csak ennyi: a kutató kíváncsiságával és szeretetével, de kérlelhetlenségével is megvizsgálunk mindent, ami útunkba kerül, lássuk: hová vezet.

Az említett kiállítások tendenciákban erősen eltértek egymástól; az első a tartalomra fektette a hangsúlyt, a második inkább a formával foglalkozott. Tehát az első a

és mi a szocialista művészet?

illetve, beszélhetünk-e komolyan bizonyos igényeket támasztva önmagunkkal szemben, ilyenről ma.

Alapvető kérdések ezek, amik körül *rengeteg zavar* van, sőt, kis túlzással elmondhatjuk, hogy *más sincs, mint zavar*.

Tudni kell, hogy a jó értelemben vett polgári művészet, ha már ragaszkodunk az ilyen, szerintem pontatlan, hamis, merev kategóriákhoz, ép az akadémiáms *elleni* harcából született meg. Kénytelen vagyok egész primitív, szinte didaktikus kérdéseket feltenni: mi az akadémiáms? A kötött, idealizált formák, a szigorúan meghatározott konvenciók s a pontosan előírt normák művésze. Olyan irány, amelyik nem tűri az egyéniség szabad szellemét. Rendesen bizonyos társadalmi intézmények szolgálatában áll s ez határozza meg tartalmát is. Elég, ha a mai „új“ államok művészetére utalok vele kapcsolatban.

Ezzel szemben mi jellemzi a legújabb kor művészetét? Azt hiszem, helyesebb, ha így nevezzük azokat a ma élő stílusokat, amelyeket sokan helytelenül polgári művészetnek neveztek el, illetve ilyen gyűjtőnév alatt foglaltak össze. Elvégre a 17. század németalföldi festésze is polgári művészet volt, hogy a 14. század olasz város-államainak művészetéről ne is beszéljünk, mert az is tele van úgynevezett polgári elemekkel s a kor maradi lelkei egyenesen az őrdög művészetének tartották abban az időben és kiátkozással, körmenetekkel védekeztek ellene.

Szóval, mi jellemzi a legújabb kor művészetét, az úgynevezett *progresszív* művészetet?

Legfőbb vonása ennek a művészetnek az egyéniség, a forma megkülönböztetett tisztelete és a szubjektív érzések, a különösségek kedvelése. Szereti a kalandokat, az elröveléseket, a meghökkenő furcsaságokat. Egyszer a bohó jelmezét ölti magára, máskor megtépi ruháját, vagy felsebbi a testét, hogy annál drámaibban, mélyebben fejezze ki érzéseit. Am mindez csak

propaganda, a mozgalom, a második a szemlélet, a szellem szempontjait tartotta fontosnak. Jelentőségüket az így felvetett problémák adták meg és nem a bemutatott anyag. Ez a megállapítás persze nem akar értékelés lenni, pusztán meghatározása, illetve elhatárolása ama kérdéseknek, amiket felszínre hoztak.

Magá a tény is, hogy az alakulat a szocialista képzőművészek csoportjának nevezi magát, bizonyos magyarázatot igényel. „Szocialista képzőművészek“, ehhez a megjelöléshez az ember önkénytelenül hozzákapcsolja a szocialista művészet fogalmát is, *de ép ez az*, amiről ma még nem lehet beszélni. A kiállítás tehát elsősorban társadalmi elhelyezkedésüket kívánták hangsúlyozni ezzel a névvel és nem művészetük pontos körülírását. Cselekedetük hitvallás volt és nem megnyilatkozás, kötelezettségvállalás és nem formai kifejezés valaminek, azaz: törekvés valamire, ami általában él. Nem is tudom, nem lenne-e helyesebb, ha kollektivisták, vagy szép magyar szóval élve: *közösségi* képzőművészeknek neveznék csoportjukat. Ezt nem lehetne félreérteni.

A kiállítások körül — előttük, alattuk, utánuk — sűrűn hangzottak el ilyen kijelentések, illetve meghatározások: polgári művészet, szocialista művészet; azt is hallhattuk, illetve olvashattuk, hogy a polgári művészet alapja az „immár túlélt akadémiáms“, a „homály“, míg a szocialista művészeté a tisztaság! Ép az ilyen kijelentések teszik kötelességünk, hogy szembenézzünk velük és feltegyük a kérdést: *mi a polgári művészet?* Helyese-e ez a meghatározás?

egy része tulajdonságainak: szorgos kutató, merész felfedező és nincs az életnek olyan zuga, amit fel nem mért, számba nem vett. Semmi sem szent előtte, a természet vizuális jelenségei époló fontosak számára, mint az emberi lélek ellentmondásai. Mindent analizál, a stílus elemeit ép úgy, mint a festői módszer kérdéseit, vagy az esztétika örök törvényeit. Pillantása a tudatalattiból az irreálisig mindent átfog, leleplez, felkavar, talán azért neheztelnek annyian rá.

Nem azért írtam le mindezt, hogy a ma művészetét felmagasztaljam. Semmi kedvem hozzá, meg aztán nem is szorul rá. Azon vagyok, hogy minél jobban kimutassam egy művészi tevékenység határait, hogy rávilágítsak egy élő művészi mozgalom fontosságára, amit nagyon sokan félreértenek, különös módon a szocialisták oldalán is. Ezt a művészetet úgy kell tekinteni, mint egy mozgalomban lévő valamit, értéke invenciójában, esztétikai és technikai hódításaiban van; tapasztalataiban a művészi érzékenység területén s végül, de nem utolsó sorban, költészetében, melyet egyre újabb elemekkel és motívumokkal gazdagít. És még valamiben: az újrakezdes nemes művészetében. Számunkra — úgy vélem — ez a legfontosabb, legmélyebb tulajdonsága, egyben legrokonzóbb vonása is. Ha valaki, hát mi tudjuk, mi az: *szükségből* mindent újra kezdeni; ismerjük nehézségeit, de ismerjük mámorító érzéseit is.

Hogy milyen lesz majd a negyedik rend művésze, azt nem tudhatjuk, de hogy kiktől tanulhatunk, azt *tudnunk kell*. Ép ezért káros és méltatlan a mód és a hang, ahogy sokan elintézik nálunk is a modern művészet kérdéseit. „Menekülés az élet elől... egyéni ügyekkel való bibelődés... elefántesontorony“ — ezek a legsűrűbben hangzottak a vádak és feltűnő, mennyire egyezik mindez a konzervatívok kritikájával. A napokban az egyik napilapban egy neoklasszicista templomfestő szinte szóról szóra

ugyanazt mondta. S ha semmi más, hát azon érdemes elgondolkodni, hogy mi az oka ennek a meghökkenő helyzeti azonosságnak: egy neoklasszicista templomfestő számára a kérdés valóban egyszerű: adva van ez a társadalom a maga formáival, törvényeivel, intézményeivel s a művész feladata nem lehet más, mint ezeknek az elveknek a szolgálatát a templomokban, középületeken, vagy a múzeumok falán. Ez a szellem nem is tehet mást, minthogy elutasít magától minden változást vagy újítást.

De vele szemben a szocializmus maga a most születő élet, mozgás, amely folyton új területeket hat át; épület, aminek most rakják le az alapjait, szellem, amelyik mohón szív fel mindent, amit az emberi elme eddig alkotott, mert csak így haladhat előre nagy céljai felé. Szemlélete ép belső természetére szorít csak modern lehet, vagyis *összege* mindannak, ami eddig történt és *nem elutasítása*. Mi az oka tehát a most említett azonosságnak.

Ez az azonosság csak látszat s az alapja egy közkeletű tévedés; félreismérése a progresszív művészet tendenciáinak és fel nem ismerése megváltozott funkcióinak. A művészet szerepe ma más és a feladatai is mások, mint egykor; az a kizárólagosság, amivel valamikor az ideológia és a propaganda területén működött, megszűnt, s a szellemi felépítmény magasabb, elvontabb területeire toldott át. Volt idő, mikor ő fejezte ki a legtisztábban a társadalmat mozgató és összetartó erőket, közvetítette, terjesztette, népszerűsítette azokat. Tevékenysége így mintegy előre meg volt határozva: tudta, hogy mit kívánnak tőle s rajta volt, hogy azt minél jobban teljesítse.

Ma más a helyzet.

Foto van és film, rádió és televízió, gépi eszközei egy gépies társadalomnak. Ezek az eszközök jóval mozgékonyabbak, mint a helyhez kötött freskó vagy táblakép, sokkal alkalmasabbak tehát propagandára s a tömegek összetartására vagy mozgására. Igaz, a szocialista mozgalom nem rendelkezik minden esetben ezekkel az eszközökkel, hanem csak egy részével. Mind-egy. A művészet mozgását, társadalmi szerepét ez a tény nem változtatja meg.

Itt jutok el ismét ahhoz a pont-hoz, amit az előbb közkeletű tévedésnek minősítettem. Általános a véleményem, hogy a művészet nem lehet öncélú és nem maradhat meg a műhelymunka eddigi keretei közt, vagyis azokat a kísérleteket, amelyek az utolsó száz esztendő alatt az európai művészet formanyelvét, távlatát és szellemét teljesen átalakították, ki kell terjesztenie az élet újabb területeire. Az impresszionizmust követő művészi áramlatok a formanyelv előnybe helyezése folytán a tárgyat esendéltészerűsítették; maga az emberi figura is csak mint rész, mint egy a sok közül volt megfigyelésük tárgya. Ugyanakkor, amikor az élet olyan akciókat vetett felszínre, melyek már újemberter-mészetünk cselekményei. Az ember viszonya a dolgokhoz az élet minden területén megváltozott s ennek valamiképp a művészetben is kifejezésre kell jutni.

Ezt érzik általánosan a szocialisták is, innen következik elégedetlenségük a mai művészi irányokkal szemben s innen folyik kritikájuk is. De kívánságaikat hiányosan ismerve, vagy egyáltalán nem ismerve a művészet mozgási pályáját, sem a rendelkezésére álló lehetőségek speciális természetét, rosszul állítják fel s már az indulásnál hamis vágyaira tolják. Dinamizáltságukban úgy hiszik, elég a cselekményt szocializálni, a munkást, mint az élet új kormányosát ábrázolni, a szellemet másszínűre festeni s már meg is van az a tárgyi együttható, amelyik új tartalmat ad a művészetnek. A dolog azonban talán mégsem ilyen egyszerű. Nem, nem ilyen egyszerű. Személyes tapasztalatból tudom: sokkal komplikáltabb.

Nem fordulhatunk szembe azokkal az eredményekkel, amiket a progresszív művészet felhalmozott, az ember csak azzal fordulhat szembe, amin túljutott. Előnk kell velük, megismerni, felszívni, magunkévá tenni mindazt, amire szükség-